

Wizualizacja danych

1

Pierwsze wrażenie

Czy masz problem ze zrozumieniem faktów zapisanych w danych?

Statystyki opisowe pomogą Ci zrozumieć znaczenie złożonych zbiorów danych. Dzięki nim **bardzo złożone kwestie** staną się **zupełnie proste**. Gdy już je zrozumiesz i będziesz chciał **podzielić się tą wiedzą z innymi**, z pewnością zainteresuje Cię potencjał licznych technik **wizualizacji danych**, jakie oferuje statystyka. Jeśli chcesz więc dobrać optymalny wykres dla swoich danych, weź w rękę swój płaszcz, spakuj ulubiony suwak logarytmiczny i ruszaj z nami po przygodę do Statsville.

Teraz widzisz,
że miałam rację: zyski
firmy są co miesiąc
takie same.

Nieprawda,
są wręcz
zdmiewające.
Spójrz, jak szybuja
w górę!

Statystyki są wszędzie	40
Co Ci dadzą statystyki?	41
Jak to z wykresami było	42
Prosty, lecz bardzo użyteczny wykres kołowy	46
Wykres słupkowy jest bardziej precyzyjny	48
Wykres kolumnowy	48
Wykres wierszowy	49
Wszystko jest kwestią odpowiedniej skali	50
Wykorzystanie skali bezwzględnej	51
Praca z bardziej złożonymi zbiorami danych	52
Kategorie a liczby	56
Praca z danymi zgrupowanymi	57
Konstruujemy histogram	58
Krok 1: Określ szerokość słupków histogramu	64
Krok 2: Dostosuj wysokość słupków histogramu	65
Krok 3: Wykreśl swój histogram	66
Czym są częstości skumulowane	72
Jak wykreślić częstości skumulowane	73
Jak wybrać odpowiedni typ wykresu	77

Miary tendencji centralnej

2 Droga Środka

Niekiedy trzeba po prostu dotrzeć do sedna sprawy. Czasami trudno ogarnąć ogrom informacji ukrytych w gąszczu danych. Pierwszym krokiem może być wówczas wyznaczenie średnich. Statystycy nazywają je miarami tendencji centralnej. Dzięki nim potrafią szybko wskazać wartości reprezentatywne dla danego zbioru danych i na tej podstawie wyciągnąć ważne wnioski. W tym rozdziale nauczysz się wyznaczać wartości kilku najważniejszych i najpopularniejszych statystyk — średniej, mediany i dominanty. Zobaczysz, jak łatwo i efektywnie można za ich pomocą dokonać **opisu danych**.

The Health Club
Statsville's Premier Spa

20 lat

21 lat

20 lat

19 lat

Witamy w ośrodku odnowy	84
Najpopularniejszą średnią jest średnia arytmetyczna	85
W świecie symboli	86
Jak sobie radzić z niewiadomymi	87
Wracamy do średniej	88
Wróćmy do naszego klubu	91
Każdy ćwiczył kiedyś kung-fu	92
W naszych danych są wartości nietypowe	95
Czym są dane asymetryczne	96
Rozmowa przy dystrybutorze	98
Z pomocą przychodzi nam mediana	99
Jak znaleźć medianę w trzech prostych krokach	100
Nasz interes kwitnie	103
Nauka pływania dla... najmłodszych	104
Dlaczego średnia i mediana nie są miarodajne?	107
Jak możemy sobie radzić z danymi tego typu?	107
Cała prawda o średniej arytmetycznej	109
Prezentujemy dominantę (modę)	111
Jak znaleźć dominantę w trzech prostych krokach	112

Miary zróżnicowania

3 Potęgą zmienności

Nie wszystkiemu można wierzyć, ale jak się o tym przekonać?

Średnie pozwalają nam poznać typową wartość dla naszych danych, ale **nie mówią nam wszystkiego**. Umiemy już znajdować wartości centralne zbioru danych, ale średnia arytmetyczna, mediana czy dominanta nie zawsze wystarczają do wyciągnięcia głębszych wniosków. W tym rozdziale poszerzymy naszą wiedzę o narzędzia, dzięki którym będziemy mogli coś powiedzieć o **zróżnicowaniu** naszych danych.

Wszyscy trzej mają tę samą średnią punktów, więc potrzebuję innej wskazówki, która pomoże mi wybrać najlepszego. Czy masz jakiś pomysł?

W poszukiwaniu zawodnika	122
Musimy porównać wyniki kandydatów	123
O czym mówi rozstęp	124
Obserwacje nietypowe rodzą pewien problem	127
Musimy znaleźć sposób na pozbycie się obserwacji nietypowych	129
Na ratunek spieszą kwartyle	130
Rozstęp międzykwartylowy wyklucza obserwacje nietypowe	131
Anatomia kwartyli	132
Nie musimy ograniczać się tylko do kwartyli	136
Czym są percentyle?	137
Wykres pudełkowy dobrze prezentuje rozproszenie danych	138
Zmienność to coś więcej niż tylko rozstęp	142
Jak obliczyć odchylenie od średniej	143
Zmienność możemy zmierzyć za pomocą wariancji...	144
...ale odchylenie standardowe jest miarą bardziej intuicyjną	145
Cała prawda o odchyleniu standardowym	146
Szybszy sposób na wariancję	151
A gdybyśmy potrzebowali punktu odniesienia dla porównań?	156
Standaryzacja danych sposobem na ich porównywanie	157
Jak interpretować dane wystandaryzowane	158
Nasza drużyna mistrzem!	163

Prawdopodobieństwo zdarzeń

4

Natura ryzyka

Życie pełne jest niepewności. Czasami trudno jest nawet przewidzieć, co wydarzy się w ciągu najbliższych paru minut. Szanse zajścia pewnych zdarzeń są jednak większe niż innych, czego uczy nas **rachunek prawdopodobieństwa**. Szacowanie prawdopodobieństwa zdarzeń ułatwia **przewidywanie przyszłości**, ponieważ pozwala ocenić, jak duże są szanse ich wystąpienia. A to pozwala podejmować bardziej **świadome wybory**. W tym rozdziale dowiesz się, czym jest prawdopodobieństwo zdarzeń i jak może Ci ono pomóc zapanować nad przyszłością!

[illegible]

Wielki Szlem	166
Wejdź do gry!	167
Jakie są moje szanse?	170
Znajdujemy prawdopodobieństwo wygranej w ruletkę	173
Do czego przydają się diagramy Venna	174
Możesz także dodać prawdopodobieństwa	180
Zdarzenia rozłączne	185
Gdy część wspólna sprawia problem	186
Trochę notacji	187
Znowu nieudany obrót...	193
Prawdopodobieństwo warunkowe	194
Obliczamy prawdopodobieństwa warunkowe	195
Prawdopodobieństwa warunkowe można przedstawić na drzewie stochastycznym	196
Drzewa są pomocne w obliczaniu prawdopodobieństw	197
Krok 1: Znajdujemy $P(\text{czarne} \cap \text{parzyste})$	205
Krok 2: Znajdujemy $P(\text{parzyste})$	207
Krok 3: Znajdujemy $P(\text{czarne} \text{parzyste})$	208
Wykorzystaj prawdopodobieństwo całkowite, by znaleźć $P(B)$	210
Twierdzenie Bayesa	211
Gdy zdarzenia wpływają na siebie, są zdarzeniami zależnymi	219
Jeśli zdarzenia nie wpływają na siebie, są niezależne	220
Kilka słów o liczeniu prawdopodobieństw dla zdarzeń niezależnych	221

Dyskretne rozkłady prawdopodobieństwa

5

Zarządzamy oczekiwaniami

Zdarzenia mało prawdopodobne czasem się zdarzają, ale jakie są ich konsekwencje?

W poprzednim rozdziale przekonaliśmy się, jak rachunek prawdopodobieństwa może pomóc nam ocenić szanse zajścia pewnych zdarzeń. Jednak nie powie nam on nic na temat **wpływu** tych zdarzeń na nasze życie. Choć przy stole ruletki czasem pada spora wygrana, to jednak — czy jest ona warta tych wszystkich pieniędzy, jakie przy okazji można stracić? W tym rozdziale pokażemy Ci, jak można posłużyć się rachunkiem prawdopodobieństwa do **przewidywania skutków powtarzalnych zdarzeń w długich seriach**, a także jak można **ocenić dokładność** takich prognoz.

Wracamy do kasyna Dana	236
Tworzymy rozkład prawdopodobieństwa wygranej na automacie	239
Wartość oczekiwana pozwala przewidzieć wynik...	242
...a wariancja mówi o tym, jak bardzo jest on zmienny	243
Wariancja a rozkład prawdopodobieństwa	244
Obliczamy wariancję dla naszego przykładu	245
Gdy ceny idą w górę	250
Miedzy $E(X)$ i $E(Y)$ istnieje związek liniowy	255
Podsumujmy nasze rozważania	256
Ogólne wzory na przekształcenia liniowe	257
Każde pociągnięcie dźwigni jest niezależnym zdarzeniem	260
Przydatne skróty	261
Nowe automaty wchodzą do gry!	267
Dodaj $E(X)$ do $E(Y)$, by uzyskać $E(X+Y)$ ...	268
...lub odejmij $E(Y)$ od $E(X)$, by uzyskać $E(X-Y)$	269
Podobne operacje możesz wykonywać na zmiennych przekształcanych liniowo	270
Rozbiłeś bank!	276

Podstawy kombinatoryki

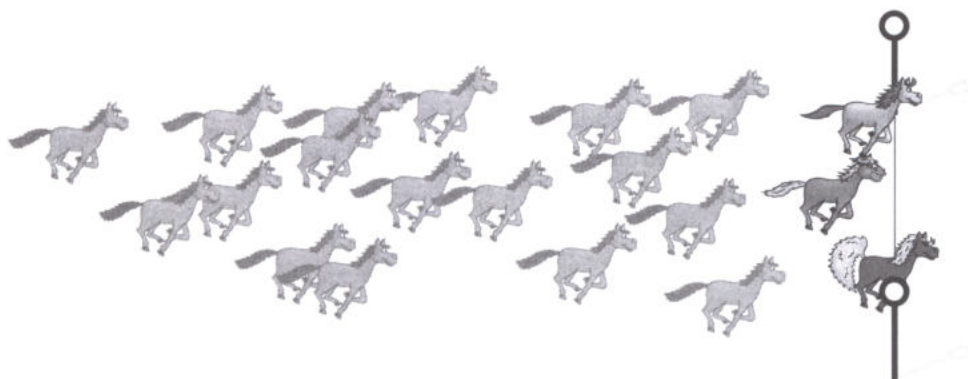
6

Porządkujemy obiekty

Czasami kolejność ma znaczenie. Policzenie **wszystkich możliwych sposobów** grupowania czy porządkowania pewnego zbioru obiektów może być niezwykle pracochłonne. Często jednak nie mamy wyjścia, bo takie informacje są **kluczowe** dla rachunku prawdopodobieństwa. W tym rozdziale poznamy **szybki i efektywny** sposób na zdobycie tego rodzaju informacji, który nie wymaga od nas znajomości wszystkich możliwych wyników doświadczenia losowego. Zostań więc z nami, a przekonasz się, jak łatwo można **zliczać wszystkie możliwości grupowania i porządkowania obiektów**.

Derby Statsville	280
Wyścig trójki koni	281
Na ile sposobów konie mogą przekroczyć linię mety?	283
Zliczamy możliwe ustawienia zwycięzców	284
Ustawiamy obiekty w okrąg	285
Czas na wyścig nowicjuszy	289
Porządkowanie klas to coś innego niż porządkowanie ich elementów	290
Porządkujemy zwierzęta według gatunku	291
Ogólna formuła na liczbę uporządkowań w przypadku powtórzeń	292
Czas na wyścig dwudziestu koni	295
Na ile sposobów możemy zapłacić trzy miejsca medalowe?	296
Obliczamy wariacje	297
Gdy kolejność nie ma znaczenia	298
Liczmy kombinacje	299
Cała prawda o kombinacjach	300
To już koniec zawodów	306

Poznajemy rozkłady: geometryczny, dwumianowy i Poissona

7 Stajemy się dyskretni

Wyznaczanie rozkładów prawdopodobieństwa zabiera sporo czasu.

Wiemy już, jak wyznaczać rozkłady prawdopodobieństwa, choć nie zawsze jest to łatwe. Pewnie więc zgodzisz się z nami, że byłoby dobrze, gdyby istniały ogólne, bardziej uniwersalne rozkłady prawdopodobieństwa, którymi **łatwo** można by się posługiwać na co dzień. W tym rozdziale zaprezentujemy kilka **standardowych rozkładów prawdopodobieństwa**, o ściśle określonych charakterystykach. Gdy zrozumiesz, jak to działa, będziesz w stanie **w rekordowo szybkim czasie obliczać prawdopodobieństwa, wartości oczekiwane i wariancje**. Przygotuj się więc na poznanie rozkładów: geometrycznego, dwumianowego i Poissona. Miłej lektury.

Znajdujemy rozkład prawdopodobieństwa dla osiągnięć Chada	311
Istnieje rozkład prawdopodobieństwa, który dobrze opisuje nasz problem	312
Prawdopodobieństwo możemy przedstawić za pomocą wzoru	315
Rozkład geometryczny pozwala operować także na nierównościach	317
Wartość oczekiwana dla rozkładu geometrycznego	318
Wartość oczekiwana wynosi $1/p$	319
Wariancja dla rozkładu geometrycznego	321
Krótki przewodnik po rozkładzie geometrycznym	322
Właśnie poznałeś rozkład geometryczny	325
Arcyfrajerzy	327
Lepiej grać czy jednak zrezygnować?	329
Uogólniamy rozkład na więcej niż trzy przypadki	331
Uogólniamy nasze wzory jeszcze bardziej	334
Ile wynosi wartość oczekiwana i wariancja dla tego rozkładu	336
Wartość oczekiwana i wariancja rozkładu dwumianowego	339
Krótki przewodnik po rozkładzie dwumianowym	340
Wartość oczekiwana i wariancja dla rozkładu Poissona	346
Jaki jest więc rozkład prawdopodobieństwa?	350
Liczymy prawdopodobieństwa zdarzeń złożonych dla rozkładu Poissona	351
Rozkład Poissona w przebraniu	354
Krótki przewodnik po rozkładzie Poissona	357

Automat
do popcornuAutomat
do napojów

Poznajemy rozkład normalny

8

Wybieramy normalność

Dyskretny rozkłady prawdopodobieństwa nie w każdej sytuacji się sprawdzają.

W poprzednim rozdziale poznaliśmy trzy rozkłady prawdopodobieństwa, dla których byliśmy w stanie wymienić wszystkie wartości, jakie może przyjąć zmienna losowa. Nie zawsze jednak jest to możliwe.

Niekiedy posiadane przez nas dane w ogóle **nie przystają** do żadnego z tych trzech rozkładów.

W tym rozdziale dowiemy się o istnieniu rozkładów innego typu, tak zwanych **ciągłych rozkładów prawdopodobieństwa**, oraz poznamy jeden z najważniejszych rozkładów w statystyce — **rozkład normalny**.

Zmienne dyskretne przyjmują wybrane wartości...	364
...ale nie wszystkie zmienne muszą być dyskretne	365
Ile będzie czekać Julie?	366
Musimy znaleźć rozkład prawdopodobieństwa dla danych ciągłych	367
Dla zmiennych ciągłych możemy wyznaczyć funkcję gęstości	368
Prawdopodobieństwo = pole powierzchni	369
Aby obliczyć prawdopodobieństwo, znajdź najpierw $f(x)$ ...	370
...a następnie oblicz prawdopodobieństwo, wyznaczając pole	371
Znaleźliśmy szukane prawdopodobieństwo	375
Szukanie bratniej duszy	376
Modelujemy wzrost mężczyzn	377
Rozkład normalny stanowi „idealny” model opisu danych ciągłych	378
Jak znajdować prawdopodobieństwa dla rozkładu normalnego?	379
Liczmy prawdopodobieństwo w trzech krokach	380
Krok 1: Wyznacz parametry definiujące rozkład	381
Krok 2: Dokonaj standaryzacji, by otrzymać $N(0, 1)$	382
Aby dokonać standaryzacji, najpierw przesuwamy środek rozkładu...	383
...a następnie zmieniamy jego szerokość	383
Obliczamy Z, dla której będziemy odczytywać prawdopodobieństwo	384
Krok 3: Odczytaj prawdopodobieństwo z tabeli	387

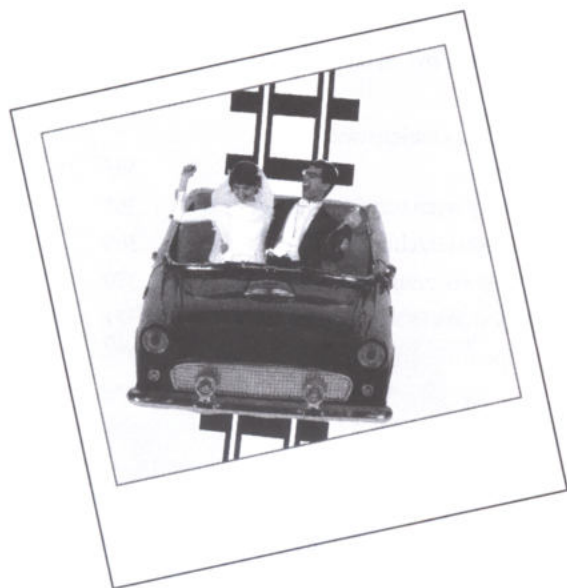

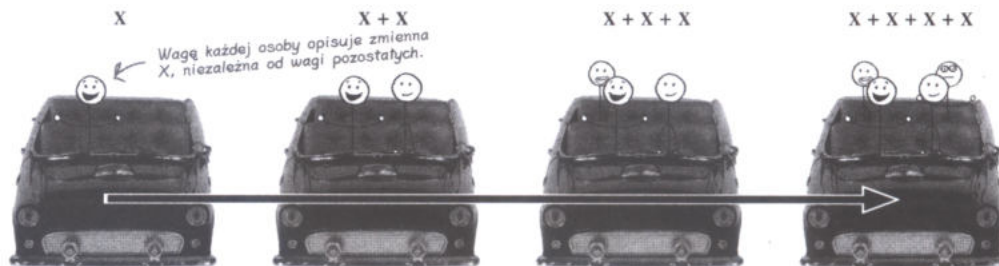
Poznajemy rozkład normalny (cd.)

9 Więcej niż normalność

Gdyby tak istniał jedynie rozkład normalny... Życie byłoby *o wiele prostsze*, gdyby wszystko dało się opisać rozkładem normalnym. Nie trzeba by poświęcać mnóstwa czasu na wyznaczanie różnych prawdopodobieństw w tak wielu rozkładach — można by przeznaczyć go na dużo przyjemniejsze rzeczy, na przykład na rozrywkę. Na szczęście są sposoby na to, by **najbardziej złożone problemy** rozwiązywać równie łatwo, jak w przypadku rozkładu normalnego. W tym rozdziale dowiesz się, kiedy jest możliwe **zastąpienie innego rozkładu** przez rozkład normalny i jak się to robi w praktyce.

Wszyscy na pokład Kolejki Miłości!	401
Sumujemy zmienne o rozkładzie normalnym	402
Nadal jest to jednak waga	403
Jaki jest więc rozkład wagi młodej pary?	405
Znajdujemy prawdopodobieństwo	408
Więcej ludzi chce skorzystać z Kolejki Miłości	413
Przekształcenia liniowe odnoszą się do zmian wartości...	414
...zmienne niezależne mówią o tym, ile różnych wartości posiadasz	415
Wartość oczekiwana i wariancja dla niezależnych zmiennych losowych	416
Wejść do gry czy zrezygnować?	421
Rozkład normalny przychodzi nam z pomocą	424
Kiedy stosować przybliżenie rozkładu dwumianowego rozkładem normalnym	427
Ponowny rzut oka na problem aproksymacji	432
Rozkład dwumianowy jest rozkładem dyskretnym, a normalny — ciągłym	433
Bierzemy poprawkę na ciągłość	434
Cała prawda o rozkładzie normalnym	442
Wszyscy na pokład!	443
Kiedy można aproksymować rozkład Poissona rozkładem normalnym	445
Olbrzymi sukces!	451

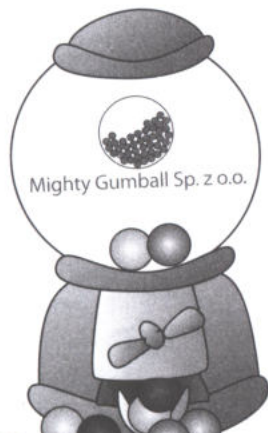
Przeprowadzamy losowanie

10

Pobieramy próbkę

Statystyka zajmuje się analizą danych, ale skąd właściwie bierze dane?

Czasami zebranie danych potrzebnych do analiz nie jest wcale trudne. Tak było wtedy, gdy potrzebowaliśmy informacji o przeciętnym wieku klientów klubu odnowy czy też danych o wielkości sprzedaży gier komputerowych. Ale co w sytuacji, gdy potrzebne nam dane nie są ogólnie dostępne i trzeba je w jakiś sposób zdobyć? Czasami ilość różnych informacji, jakie są nam potrzebne, jest na tyle duża, że nie wiemy nawet, jak się do ich gromadzenia zabrać. Od czego zacząć? W tym rozdziale dowiesz się, jak **gromadzić rzeczywiste dane w sposób efektywny**, odpowiedni do potrzeb i możliwie jak najniższym kosztem. Witamy w świecie losowań!

Wielki test produktów Mighty Gumball	454
Firma traci z powodu zużywanych gum	455
Przeprowadzamy testy na próbce, nie na całej populacji	456
Jak przebiega dobór próby	457
Kiedy próba nie jest reprezentatywna	458
Jak dobrać próbę	460
Definiujemy operat losowania	461
Czasami dostajemy próby obciążone	462
Źródła obciążenia próby	463
Jak właściwie dobrać próbę	468
Losowanie próby prostej	468
Jak uzyskać próbę prostą	469
Istnieją także inne schematy losowania	470
Możemy przeprowadzić losowanie warstwowe...	470
...losowanie zespołowe...	471
...a nawet losowanie systematyczne	471
Mighty Gumball dostał swoją próbę	477

Szacujemy parametry populacji na podstawie próby

11

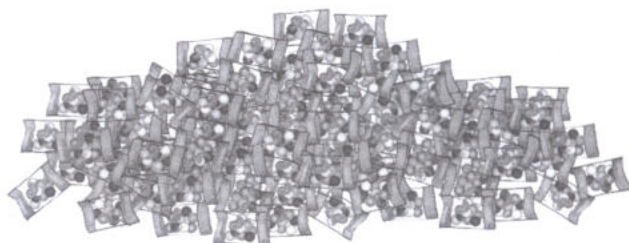
Dokonujemy ocen

Czy nie byłoby wspaniale, gdybyśmy potrafili scharakteryzować populację generalną na podstawie informacji zawartych w pojedynczej próbie?

Zanim będziesz mógł świętować osiągnięcie **biegłości w prowadzeniu badań** statystycznych, musisz się nauczyć robić właściwy użytek z próbki pobieranej z populacji. Musisz więc posiadać umiejętność **przewidywania charakterystyk populacji** na podstawie informacji zawartych w próbie oraz nauczyć się, jak możesz ocenić **wiarygodność** swoich szacunków. W tym rozdziale pokażemy Ci, w jaki sposób posiadana próbka może być użyta jako użyteczne źródło informacji o badanej populacji i vice versa.

Jaka więc jest rzeczywista trwałość smaku tamtych gum?	480
Zaczniemy od oszacowania średniej w populacji	481
Estymatory punktowe pozwalają oszacować parametry populacji	482
Szacujemy wariancję populacji	486
Znajdujemy inny estymator niż wariancja z próby	487
Która formuła co oznacza?	489
Wszystko jest kwestią proporcji	492
Jaki ma to związek z estymacją parametrów?	497
Rozkład z próby estymatora p	498
Ile wynosi wartość oczekiwana P_s ?	500
A ile wynosi wariancja P_s ?	501
Ustalamy rozkład P_s	502
P_s ma rozkład normalny	503
Musimy znaleźć rozkład dla średniej z próby	509
Rozkład z próby estymatora średniej	510
Znajdujemy wartość oczekiwaną $\bar{X}$	512
A co z wariancją zmiennej $\bar{X}$?	514
Jaki jest więc kształt rozkładu zmiennej $\bar{X}$?	518
Jeśli n jest odpowiednio duże, rozkład $\bar{X}$ jest zbliżony do rozkładu normalnego	519
Stosujemy centralne twierdzenie graniczne	520

Fantastycznie!
Mamy komplet bardzo
korzystnych dla nas
statystyk, które
możemy wykorzystać
w naszych
reklamach.

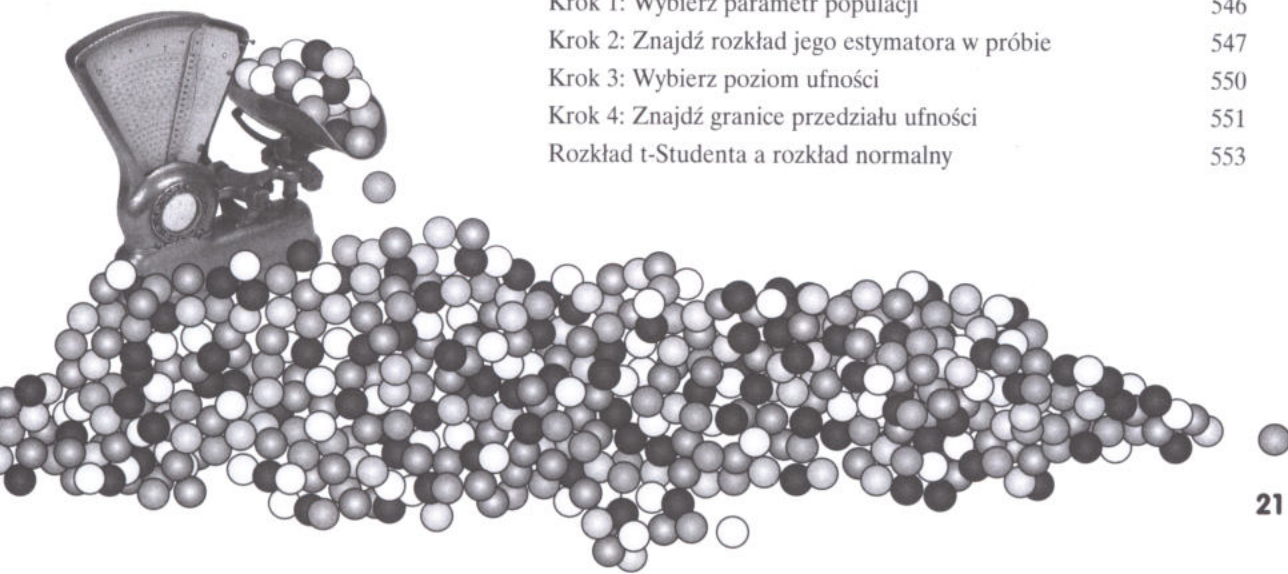
Konstruujemy przedziały ufności

12

Wyrażamy przekonania

Czasami estymacja punktowa daje nie do końca trafione wyniki. Wiesz już, jak za pomocą estymatorów punktowych uzyskać **dokładne oceny** parametrów populacji, takich jak wartość oczekiwana, wariancja czy wskaźnik struktury. Nie zawsze jednak ocena w postaci pojedynczej liczby zaspokoi w pełni Twoje oczekiwania. Bo jak ocenić, na ile jest ona dokładna? Bądź co bądź całe wnioskowanie o populacji generalnej opiera się na stosunkowo nielicznej próbie, która przecież nie zawsze musi w pełni odzwierciedlać charakterystyki populacji. W tym rozdziale poznasz **inną metodę szacowania nieznanymi wartościami parametrów populacji**, która uwzględnia pewien stopień **niepewności ocen** i — co więcej — pozwala ją zmierzyć. Czytaj dalej, a poznasz wszystkie tajemnice **przedziałów ufności**.

Mighty Gumball znów ma kłopot	526
Problemem pozostaje precyzja	527
Poznajemy przedziały ufności	528
Wyznaczamy przedział ufności w czterech krokach	529
Krok 1: Wybierz parametr populacji	530
Krok 2: Znajdź rozkład jego estymatora w próbie	530
Krok 3: Wybierz poziom ufności	532
Krok 4: Znajdź granice przedziału ufności	534
Zacniemy od wyznaczenia Z	535
Zapisujemy prawdopodobieństwo z użyciem $\bar{X}$	536
Znajdujemy ostatecznie wartość zmiennej $\bar{X}$	539
Znaleźliśmy poszukiwany przedział ufności	540
Podsumujmy wykonane kroki	541
Użyteczne skróty przy wyznaczaniu przedziałów ufności	542
Krok 1: Wybierz parametr populacji	546
Krok 2: Znajdź rozkład jego estymatora w próbie	547
Krok 3: Wybierz poziom ufności	550
Krok 4: Znajdź granice przedziału ufności	551
Rozkład t-Studenta a rozkład normalny	553

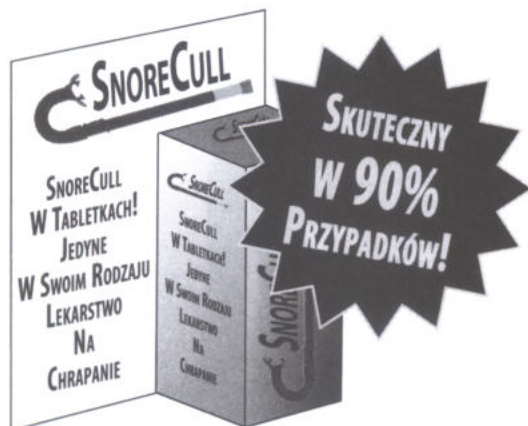
Weryfikacja hipotez

13

Oceniamy fakty

Nie wszystko, co do Ciebie dociera, musi być prawdą. Najgorsze jest jednak to, że trudno jest ocenić, kiedy ma się do czynienia z prawdą, a kiedy nie. **Weryfikacja hipotez**, drugi obok estymacji dział wnioskowania statystycznego, daje Ci narzędzie do oceny prawdziwości twierdzeń statystycznych. Za jej pomocą będziesz mógł ocenić, na ile takie, a nie inne charakterystyki próby mogą być efektem działalności określonych sił, stanowiących o kształcie całej populacji, a na ile są jedynie dziełem **czystego przypadku**. Z lektury tego rozdziału dowiesz się, w jaki sposób możesz potwierdzić lub obalić swoje przypuszczenia odnoszące się do otaczającej Cię rzeczywistości.

Cudowny lek na chrapanie	560
Ogólne spojrzenie na problem	564
Weryfikacja hipotez w sześciu krokach	565
Krok 1: Sformułuj hipotezę, którą chcesz zweryfikować	566
Krok 2: Wybierz statystykę testową (sprawdzian testu)	569
Krok 3: Określ obszar odrzuceń testowanej hipotezy	570
Krok 4: Znajdź prawdopodobieństwo p (p -wartość)	573
Krok 5: Sprawdź, czy sprawdzian testu wpada do obszaru odrzuceń	575
Krok 6: Podejmij decyzję	575
Co by się stało, gdyby próba była większa?	578
Przeprowadzamy kolejny test	581
Krok 1: Sformułuj hipotezę, którą chcesz zweryfikować	581
Krok 2: Wybierz statystykę testową (sprawdzian testu)	582
Przybliżamy rozkład statystyki testowej rozkładem normalnym	585
Krok 3: Określ obszar odrzuceń testowanej hipotezy	586
Zaczniemy od błędu I rodzaju	594
A co z błędem II rodzaju?	595
Znajdujemy prawdopodobieństwa α i β w naszym przykładzie	596
Znajdujemy zbiór wartości spoza obszaru krytycznego	597
Znajdujemy $P(\text{błąd II rodzaju})$	598
Moc przybywa	599

Rozkład χ^2

14

Gdy sprawy idą nie po naszej myśli

Czasami sprawy toczą się zupełnie inaczej, niż się tego spodziewaliśmy.

Kiedy decydujesz się na opis pewnego zjawiska za pomocą konkretnego rozkładu prawdopodobieństwa, zwykle masz jakieś wyobrażenia na temat tego, jak się ono rozwinie w dłuższym okresie. Czasem jednak te **wyobrażenia całkowicie rozmiijają się z rzeczywistością**. Co wtedy począć? Skąd masz wiedzieć, czy dostrzeżone różnice są jedynie dziełem przypadku, czy też może pierwszą oznaką błędnych założeń leżących u podstaw przyjętego przez Ciebie modelu? W tym rozdziale pokażemy Ci, jak możesz posłużyć się rozkładem χ^2 do **oceny rezultatów**, by móc wskazać wśród nich te najbardziej **podejrzane**.

Przed kasynem Dana rysują się kłopoty	606
Przyglądamy się automatom do gry	607
Rozkład χ^2 dobrze modeluje różnice	609
O czym więc mówi ta statystyka?	610
Główne zastosowania rozkładu χ^2	611
χ^2 reprezentuje liczbę stopni swobody	612
Czym jest istotność statystyczna?	613
Testowanie hipotez z rozkładem χ^2	614
Rozwiązałeś tajemnicę wysokich wygranych w grach na automatach	617
Dan ma jeszcze jeden problem	623
Rozkład χ^2 sprawdza się również w testach niezależności	624
Częstości teoretyczne możemy wyznaczyć w oparciu o rachunek prawdopodobieństwa	625
Ile więc wynoszą częstości teoretyczne?	626
Musimy jeszcze poznać liczbę stopni swobody	629
Ogólna metoda wyznaczania liczby stopni swobody	634
A zatem formuła ma postać...	635
Uratowałeś kasyno Dana od bankructwa	637

Korelacja i regresja

15

Co z moją linią?

Czy zastanawiałeś się kiedyś, w jakim stopniu dwie rzeczy są ze sobą

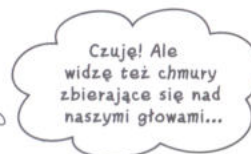
powiążane? W poprzednich rozdziałach przyglądaliśmy się użyciu statystyk, które opisywały zbiór danych z punktu widzenia wyłącznie jednej cechy — mówiliśmy na przykład o wzroście mężczyzn, punktach zdobytych przez zawodnika koszykówki czy też o trwałości smaku gum do żucia. Tymczasem istnieją statystyki, które pozwalają ocenić siłę **związku między większą liczbą zmiennych**. Ich znajomość dostarczy Ci znacznie bogatszych informacji na temat otaczającego Cię świata, które będziesz mógł wykorzystać we własnym interesie. W tym rozdziale pokażemy Ci, jak **wykrywać związki** między zmiennymi, korzystając z miar korelacji i regresji.

Przyjrzyjmy się danym na temat frekwencji i nasłonecznienia	645
Rzut oka na wymiary	646
Wykreślamy dane dwuwymiarowe	647
Wykresy rozrzutu pokazują trendy obecne w danych	650
Korelacja a przyczynowość	652
Wykorzystujemy do prognozowania	
linię o najlepszym dopasowaniu	656
Najlepsze dopasowanie jest nadal tylko dopasowaniem	657
Będziemy minimalizować odchylenia od wartości rzeczywistych	658
Wyznaczamy sumę kwadratów odchyłeń	659
Znajdujemy wartości nieznanymi parametrów	660
Obliczamy nachylenie linii najlepszego dopasowania	661
Obliczamy nachylenie linii najlepszego dopasowania (cd.)	662
Znaleźliśmy b, ale co z a?	663
Znaleźliśmy związek między dwiema zmiennymi	667
Różne typy korelacji	668
Współczynnik korelacji mierzy siłę związku między zmiennymi	669
Poznajemy wzór na wartość współczynnika r	670
Obliczamy wartość r dla naszego zbioru danych	671
Obliczamy wartość r dla naszego zbioru danych (cd.)	672

Poczuj ten rytm,
dziecino...

Czuję! Ale
widzę też chmury
zbierające się nad
naszymi głowami...

Dodatek uzupełniający

A

**Dziesięć najważniejszych rzeczy
(które pomineliśmy)**

Choć powiedzieliśmy już wiele, coś musimy dopowiedzieć. Jest jeszcze kilka rzeczy, o których, naszym zdaniem, powinienś wiedzieć. Byłoby trochę nie w porządku wobec Ciebie, gdybyśmy je całkowicie przemilczeli. Nie ma przy tym znaczenia, że są to naprawdę sprawy, które wymagają tylko krótkiej wzmianki.

1. Inne techniki wizualizacji danych	682
2. Anatomia rozkładu prawdopodobieństwa	683
3. Eksperyment statystyczny	684
4. Metoda najmniejszych kwadratów w notacji alternatywnej	686
5. Współczynnik determinacji	687
6. Zależności nieliniowe	688
7. Przedział ufności dla współczynnika nachylenia prostej regresji	689
8. Rozkłady z próby — różnica między dwiema średnimi	690
9. Rozkłady z próby — różnica między wskaźnikami struktury	691
10. $E(X)$ i $Var(X)$ dla zmiennych ciągłych	692

Tablice statystyczne

B

Czasem trzeba coś sprawdzić

Co byśmy poczęli bez pocziwych tablic statystycznych? Nie wystarczy znać zastosowanie poszczególnych rozkładów. Bardzo często trzeba coś policzyć. Dobrze jest mieć wtedy pod ręką **tablice statystyczne**, zawierające **standardowe prawdopodobieństwa** dla typowych rozkładów. Dlatego ten załącznik prezentuje tablice dla rozkładów: **normalnego**, **t-Studenta** i χ^2 .

Standaryzowany rozkład normalny	696
Wartości krytyczne dla rozkładu t-Studenta	698
Wartości krytyczne dla rozkładu χ^2	699

S

Skorowidz

701